

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Дослідження проводилося у продовж 5 років зі студентами I курсів. Остежено 124 студента різної статті. Використані сучасні методи дослідження, ресурси Інтернету. Встановлено, що психофізіологічні особливості навчання у вищому навчальному закладі включають в себе дві сфери – педагогічне спілкування, між викладачем і студентами між ними, яке визначається рівнем та задоволеністю цих потреб, соціально-психологічним кліматом в групі, в суспільстві, можливістю самореалізації, особливостями міжнаціонального взаєморозуміння.

Ключові слова: процес навчання, психолого-фізіологічних особливостей.

Постановка проблеми. Перед вищою школою України поставлені важливі завдання: удосконалення особистісного і фахового розвитку студентів, особливо першокурсників в навчальному і виховному процесі, успішна їх реалізація до освітнього проекту в тому числі до принципів Болонської конференції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові питання соціально-психологічної адаптації особистості висвітлені у працях вітчизняних (Г. О. Балл, Л. І. Божович, Л. К. Гришанов, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, В. І. Медведєв, А. В. Фурман, В. Д. Цуркан та ін.) і зарубіжних (Г. Гатман, Е. Еріксон, Ж. Паже, З. Фройд та ін.) науковців.

Більшість студентів, які вступили до університету на перший курс, здебільшого стикаються із цілою низкою проблем, серед яких першорядною є проблема психофізіологічної адаптації, що закономірно виникає під впливом змін діяльності особистості та її соціального оточення. Здатність студента-першокурсника до адаптації актуалізується і визначає його спроможність до пошуку власного місця в оновленому життєвому часі та просторі, що є вирішальним фактором його психокультурного розвитку.

Навчання у вищому навчальному закладі розглядається як двоєдина діяльність педагога і студента, яка має системний характер, предметом аналізу є взаємодія між тим, хто навчає і тим, кого навчають. Складна сукупність взаємодій і зв'язків викладача й студентів опосередковується через систему засобів і методів організаційних форм навчання. Тобто, процес навчання – це комплекс взаємопов'язаних компонентів, об'єднаних спільною метою функціонування і єдністю управління [1; 6]. Отже, вивчати психофізіологічні особливості навчання у ВНЗ слід на основі системного аналізу взаємодії викладача і студента в діалектичній єдності. Опираючись на дослідження ряду авторів [2; 3; 5], процес навчання розуміють і як окреме спілкування, як процес управління пізнанням, засвоєнням суспільно-історичного досвіду, відтворення і засвоєння всіх видів людської діяльності.

Психофізіологічні особливості навчальної діяльності включають в себе і міжособистісне спілкування у студентській групі. Так, на ефективність навчання впливає соціально-психологічний клімат у суспільстві, студентській групі, рівень мотивації у спілкуванні, притаманний академічній групі, можливість засвоєння пізнавальних та комунікативних потреб. Дослідження ряду вчених [3; 4; 7] показали залежність між комунікабельністю у групі та ефективністю навчання як цілої групи, так і кожного її студента.

Мета роботи: узагальнити психофізіологічні характеристики навчання у першокурсників ВНЗ, виокремити два напрямки: педагогічне спілкування як цілеспрямована взаємодія між педагогом і студентами та міжособистісне взаєморозуміння між студентами як створення сприятливого мікроклімату для засвоєння навчального матеріалу.

Матеріали дослідження. Дослідження проводилось упродовж 5 років зі студентами перших курсів різних факультетів ВДНЗ «Тернопільський державний медичний Університет ім. І.Л. Горбачевського» і ВДНЗ «Ужгородський Національний університет». Обстежено 124 студентів. Серед них чоловіків – 80, жінок – 64; віком від 18 до 22 років.(середній вік + - 1,2 роки)

Для реалізації запланованих досліджень було використано комплекс взаємодоповнюючих методів: анкетування, включене спостереження, проєктивні методи, співбесіди, експериментальні методи а також методи та результати емпіричного вивчення адаптованості до навчального процесу у вузах за О. П. Санниковою і О. В. Кузнєцовою [4].

Виклад основного матеріалу. Спілкування в педагогічній діяльності виступає як специфічна форма взаємодії людини з іншими людьми на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, в яких виявляється не простий вплив одного суб'єкта на інший, а сприяння або протидія, згода або суперечність. Під час спілкування здійснюється взаємний обмін дією, уявленнями, ідеями, установками, інтересами тощо. Ряд авторів педагогічне спілкування розуміють як різновидність професійного спілкування, в системі якого відбувається соціально-психологічна взаємодія між педагогом і студентом. Змістом цієї взаємодії є обмін інформацією, здійснення творчого навчання, де вчитель є активатором педагогічного процесу [3]. Опираючись на результати аналізу поняття педагогічного спілкування М.Л. Баграмянцем [2], можна виокремити наступні підходи до розуміння педагогічного спілкування у ВНЗ. Поведінка, яка описана через різні види реакцій педагога і студентів; міжіндивідуальні контакти, що виявлені й упорядковані в непередбачених ситуаціях у процесі навчання. Міжособистісні відносини створюють можливості для самостійного особистісного росту як педагогів, так і студентів, є інструментом у розвитку інтелектуальних та професійних вмінь і навичок студентів, розвитку певних елементів їх когнітивних структур норм і цінностей.

Вивчення низки літературних джерел дозволяє виокремити ряд чинників ефективного педагогічного спілкування: діалог, взаємодія, комунікативний потенціал викладача [1; 2; 5].

Діалог у педагогічному процесі можливий тоді, коли обидві сторони визнають свою належність до єдиної внутрішньої діалогічної спільності, схильні адекватно сформулювати предмет діалогу та умови для одержання результатів, які б приносили взаємне задоволення навчальним процесом. Діалог передбачає такі взаємовідносини, в яких педагог демонструє високу культуру та вміння втілювати у навчальний процес спільний пошук загального конструктивного вирішення проблем, які необхідно опанувати. Суттєвою ознакою діалогу є встановлення особливого морально-психологічного клімату, який характеризується відкритістю, доброзичливістю, взаємним довір'ям. Особливого значення у діалогічному педагогічному спілкуванні має наявність зворотного зв'язку. Педагог стимулює пізнавальну активність студентів, включатись в обговорення тих чи інших питань. Реакція студентської аудиторії на повідомлення викладача є показником міри засвоєння матеріалу на занятті. Тобто, відносини повинні носити суб'єкт-суб'єктний характер. В значній мірі від педагога залежить вихід студента на рівень суб'єкт-суб'єктних відносин. Суб'єктивна позиція студента визначає його відповідальність й активність в навчальному процесі. Єдність поваги і вимогливості по відношенню до студента виступають основними чинниками досягнення такої позиції.

Аналіз періодичної літератури [3; 5; 6] показує, що серед виокремлених авторитарного, анархічного та демократичного стилів найефективнішим у педагогічній діяльності є останній. Адже саме демократичний стиль спілкування відзначається активною співучастю кожного з учасників в діалогічній взаємодії, взаємодопомозі, співробітництві. Слід відмітити, що об'єктивно позиції педагога і студента не є рівноправними через когортні,

вікові та соціальні відмінності. Але в рамках демократичного стилю взаємодії суб'єктивно обидві сторони зацікавлені у вирівнюванні позицій. Такі особливі відносини між тим, хто навчає і тим, кого навчають, містять суперечність педагогічного спілкування, яка одночасно є джерелом його розвитку.

Інтегральними поняттями, що відображають рівень індивідуально-особистісного включення в спілкування, є в психології поняття «комунікативні особливості особистості», «комунікативні здібності», «психофізіологічний потенціал» і т.д. Вони відображають комплекс взаємозв'язаних якостей, які забезпечують той чи інший рівень взаємодії людей з оточуючими. До числа найбільш важливих особистісних проявів, які характеризують її комунікативний потенціал, відносяться: рівень потреби в спілкуванні, його локалізованість та інтенсивність, комунікативна активність й ініціативність, наявність установки на спілкування з іншими людьми, особливості емоційного відгуку на партнера, власне самопочуття людини в ситуації спілкування, комунікативна компетентність. Важливе значення мають комунікативні навички та вміння [3; 4]. Слід відмітити, що комунікативний потенціал педагога в значній мірі обумовлений його безпосередньо активною творчою участю у спілкуванні, оптимальною напругою психофізіологічних, індивідуальних властивостей. Психофізіологічний потенціал педагога має психологічну і соціальну основу, що підкреслює його спричиненість конкретно-історичним етнопсихологічним характером суспільно-економічних відносин на певному етапі його розвитку.

Загалом, педагогічне спілкування в умовах ВНЗ опирається на зміст шкільного педагогічного спілкування, але має своє, особливе забарвлення. Педагогічне спілкування у вищій школі слід розглядати через призму особливостей і цілей системи навчання, а також враховувати, що студентська аудиторія є психологічно більш сформованою і зрілою, ніж учнівська.

Ще однією вагомою психофізіологічною характеристикою навчання у ВНЗ є особливості міжособистісного спілкування у студентській групі. Спілкування являє собою суб'єкт-суб'єктну взаємодію, яка характеризується тим, що суб'єктом і об'єктом по відношенню один до одного тут постають особи, які відрізняються активністю, здатністю свідомого цілеспрямованого планування і організації своєї поведінки і життєдіяльності в цілому, які взаємно впливають, певним чином сприймають і оцінюють один одного [3; 4]. У студентській групі, як і в будь-якій іншій, студент для інших членів групи постає як об'єкт спілкування, викликаючи до себе відношення як до особистості. Так само з погляду студента група чи кожен її член зокрема виступає як об'єкт спілкування, викликаючи до себе відношення як до суб'єкта. Суб'єктом спілкування у студентській групі виступають молоді люди, які відрізняються індивідуальною своєрідністю і вносять в спілкування свій внутрішній світ. В першу чергу це відноситься до особистісного спілкування, яке виникає із самої потреби у спілкуванні та спрямоване безпосередньо на суб'єкта, його індивідуальність. Якість міжособистісного спілкування може визначатись кількістю потреб, які людина задовольняє в процесі спілкування; рівнем, на якому відбувається взаємодія; можливістю саморозвитку особистості.

Сприятливу основу для ефективної навчальної діяльності студентів створює рівень задоволеності потребою у спілкуванні в академічній групі. Загальним інтегральним критерієм даної характеристики виступає кількість потреб, які людина задовольняє в процесі взаємодії з іншими. Є.В. Андрієнко [7] виокремила наступні критерії задоволення спілкуванням.

Потреба в стимуляції. Молода особа, вступаючи до вузу, одержує велику різноманітність стимулів. Особливого значення набувають стимули, одержані від інших людей. Найбільш важлива соціальна стимуляція в підлітковий та юнацький вік, коли молода людина орієнтується на референтних для неї однолітків та дорослих. Досить часто можна спостерігати, як успішно спілкуються різні суб'єкти, які на перший погляд не мають нічого спільного – у них відбувається задоволення потреби у новій інформації;

Потреба в подіях. Людині необхідний соціальний інтерес, певна динаміка життя, яка приносить нові враження. Сприйняття людини весь час спрямоване на деякі зміни, нові ситуації. Тому статичні, незмінні, позбавлені динаміки відносини між людьми з часом можуть вичерпуватись. В такій ситуації молоді люди будуть прагнути уникнути такого спілкування. Водночас спілкування може включати в себе досить сумнівну заміну реальних подій – обговорення інших людей, подій на основі новин Інтернету. Більшість людей, які приймають активну участь в розповсюдженні подібної інформації, як правило, можуть мати мало цікавих подій у власному житті, що компенсується інтересом до життя інших. Але таке спілкування насправді не задовольняє потребу особи в подіях.

Потреба у впізнаванні. Задоволення даної потреби відбувається, коли людина зустрічає знайомих. У буденному спілкуванні люди не усвідомлюють цю потребу. При зміні закладу основної діяльності, місця проживання чи тимчасового перебування у чужому місці відбувається актуалізація й усвідомлення даної потреби. Саме в такі умови потрапляють студенти, особливо іногородні. В такій ситуації в молодій людині може розвиватись специфічний стан соціальної депривації – позбавлення почуття соціальної підтримки, невпевненість в собі, розгубленість та ін. При впізнаванні відбувається соціальне підтвердження особистості з боку інших людей, яке, в свою чергу, підтримує її самоідентифікацію.

Потреби в досягненнях і визнанні. Ці потреби пов'язані з почуттям власної гідності людини, повагою та самоповагою і відносяться до так званих вищих потреб.

Наявна потреба в структуруванні часу. Різні вчені виокремлюють різні види структурування часу, які вони позначає як способи проведення часу: ритуали, процедури, розваги, близькість, ігри. До ритуалів відносяться всі види конфедераційного спілкування, пов'язані із загальноприйнятими нормами. Процедури являють собою різні форми спілкування, які супроводжують порядок дій в процесі спільної діяльності, Спілкування, яке притаманне розвагам людини, пов'язане із заняттями, що приносять задоволення. Близькість (любов, дружба) супроводжується відкритим особистісним спілкуванням, на відміну від ігор (соціальних), які включають в себе маніпулятивні дії. Нормальній людині необхідні різні способи проведення часу та їхня урівноважена динаміка.

Повноцінність спілкування особистості в студентській групі визначається кількістю потреб, що виникають у процесі навчання. Якщо перелічені потреби будуть задовольнятися під час комунікативної взаємодії, то спілкування в більшості випадків буде продуктивним. Крім того, слід враховувати рівень потреби у спілкуванні. Виокремлюють п'ять рівнів потреби у спілкуванні: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий [4; 5]. Людям із низьким рівнем потреби у спілкуванні необов'язкове повне задоволення вище перелічених потреб.

Задоволеність спілкуванням визначається і його рівнем, який переважає в тій чи іншій спільності людей. В студентській групі, як і в будь-якій іншій, спілкування може відбуватись на різних рівнях. Рівні спілкування визначаються загальною культурою суб'єктів, їх індивідуальними і особистими характеристиками, особливостями ситуацій, соціальним контролем та іншими чинниками. Особливо впливовими є ціннісні орієнтації молодих людей та їх відношення один до одного. Найпримітивнішим рівнем спілкування є фактичний рівень, який передбачає простий обмін репліками для підтримання розмови в ситуації незацікавленої, але вимушеної взаємодії. Іноді такий рівень ще називають конвенціональним, що вказує на його стандартність. Стандартне спілкування відбувається на рівні звички, не вимагає осмислення, не є джерелом активності суб'єкта. Фатичне спілкування є необхідним у стандартних ситуаціях і визначається етикетними нормами соціального середовища. Якщо воно неадекватне ситуації, людина може зіткнутись з негативними соціальними санкціями.

Наступний рівень спілкування – інформаційний. На цьому рівні відбувається обмін новою інформацією, яка є джерелом будь-яких видів активності людини (мисленнєвої, емоційної, поведінкової). Інформаційний рівень спілкування носить стимулюючий характер і переважає в умовах спільної діяльності або при зустрічі давніх друзів. Глибоке

саморозкриття, осягнення сутності іншого, самого себе і навколишнього світу можливе на особистісному (або духовному) рівні спілкування. Особистісний або духовний рівень характеризується моральністю і часто визначається тотожністю ціннісних орієнтацій суб'єктів взаємодії і їх можливістю осягати сутність явищ навколишнього світу за допомогою інсайту в процесі взаємодії. Особистісний рівень є просоціальним рівнем, тобто корисним для суспільства, тому що побічним ефектом такого спілкування є духовне удосконалення молоді. Що стосується фатичного та інформаційного рівнів, то вони можуть бути як просоціальними, так і антисоціальними залежно від умов спілкування та ціннісних орієнтацій особистості.

Повноцінність спілкування належить також від відношення учасників взаємодії один до одного. При цьому позитивним чинником можна вважати належність до однієї соціальної верстви, вікової категорії та наявності спільних інтересів. Теоретично ситуація спілкування в умовах вузу носить сприятливий характер. Враховують соціально-психологічний клімат у студентській групі: емоційні відносини, статус особистості та міжгрупові відносини. Створення позитивного соціально-психологічного клімату в студентській групі сприяє задоволенню потреби у спілкуванні, розкриттю індивідуальних рис особистості, високій мірі включення її в життя групи, позитивному відношенню до навчання, самореалізації себе як студента. Несприятливий соціально-психологічний клімат групи для особистості або неприйняття її групою, призводять, як правило, до стресових ситуацій, внутрішніх дисгармоній і відображаються на успішності та глибині здобутих знань.

Взаємодія у студентській групі іноді носить міжнаціональний характер. Тобто, вагомим компонентом міжособистісного спілкування в умовах ВНЗ наявні етнопсихологічні особливості. Поняття міжнаціонального спілкування можна охарактеризувати як реальні, конкретні прояви взаємовідносин представників двох і більше національностей, що обмінюються історичними та духовними цінностями, думками, поглядами, почуттями і переживаннями [5; 6]. З психологічної точки зору міжнаціональне спілкування є формою реалізації національних відносин на особистісному рівні, їх особистісно-психологічною конкретизацією. При міжетнічній взаємодії психологічні проблеми можуть виникати у зв'язку з етнічними установками і стереотипами. Студенти, вступаючи в міжетнічне спілкування, повинні мати знання особливостей культури, установок, стереотипів, традицій співрозмовника. Крім того, слід враховувати ту обставину, що студент іншої національності може відчувати мовний бар'єр, а також перебувати у ситуації адаптації до нових соціокультурних умов.

Висновки. Психофізіологічні особливості навчання у вищому навчальному закладі включають в себе дві сфери – педагогічне спілкування (чинниками ефективності якого є діалогічний характер, демократичний стиль взаємодії педагога із студентською аудиторією, особливості комунікативного потенціал педагога) та міжособистісне спілкування між студентами, яке визначається рівнем та задоволеністю потреби у спілкуванні, соціально-психологічним кліматом у групі, в суспільстві можливістю самореалізації, особливостями міжнаціонального спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фурман А. В. Психологія української ментальності. 2-е наукове видання. – Тернопіль : НДІ. МЕВО, 2011 –168 с.
2. Баграмянц М. Л. Психологические проблемы обучения педагогическому общению в практике зарубежной высшей школы: Авто-реф. дис. канд. психол. наук. – Р.-на-Д., 1991. – 23 с.
3. Губенко О. Творче мислення особистості як єдність статичного і динамічного аспектів інтелектуальної активності // Психологія і суспільство. / О. Губенко. – 2012. – № 1. – С. 127–128.
4. Санникова О. П., Кузнецова О. В. Адаптивность личности : монографія / О. П. Санникова, О. В. Кузнецова. Одеса : Издатель М.П. Черкасов, 2009, – 258 с.
5. Москалец В. Структурно-функціональна організація особистості // Психологія і суспільство. – 2010. – № 2. – С. 20–26.

6. Психофизиология: Учебник для вузов / Под редакцией Ю. И. Александрова. 3-издание дополненное и переработаное. – СПб : Питер, 2007. – 464 с.

7. Андриенко Е. В. Социальная психология : Учеб. пособие для студентов педагогических учебных заведений / Под ред. В.А. Слатенина. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 264 с.

Рецензент: д.пед.н., проф. Плахотнік О.В., завідувача кафедри педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

д.м.н., проф. **Василюк В.М.**, д.м.н. **Ярема Н.І.**, к.м.н., доц. **Капчак В.О.**,
Василюк Л.В., к.м.н., доц. **Савченко І.П.**, к.м.н. **Василюк В.В.**

ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Исследование проводилось в течение 5 лет со студентами I курсов. Обследовано 124 студентов различной стати. Используются современные методы исследования, ресурсы Интернета. Установлено, что психофизиологические особенности обучения в высшем учебном заведении включают в себя две сферы - педагогическое общение, между преподавателем и студентами і между ними, которое определяется уровнем и удовлетворенностью этих потребностей, социально-психологическим климатом в группе, в обществе, возможностью самореализации, особенностями межнационального взаимопонимания.

Ключевые слова: процесс обучения, психолого-физиологических особенностей.

Doctor of Medicine, professor, **Vasylyuk Vasyi**, Doctor of Medicine, **Yarema Nadiya**, Kandidat of Medicine, assistant professor, **Kapchak Valentyna**, magistrant, **Vasylyuk Leonid**, Kandidat of Medicine, assistant professor, **Savchenko Iryna**, Kandidat of Medicine, **Vasylyu Viktor**

PSYCHOPHYSIOLOGICAL PECULIARITIES OF THE EDUCATIONAL PROCESS AT A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The research involving 124 the first-year students has been carried out for five years. Some contemporary methods of investigation as well as the Internet resources have been used.

It has been proved that: the psycho-physiological peculiarities of studies at a higher educational establishment include two spheres – pedagogical and inter-personal (i.e. between and among students) which are determined by the level and satisfaction of their needs and demands, socio-psychological climate and relations in a group, in society, the ability to self-realize themselves and peculiarities of international mutual consensus and understanding.

Keywords: learning process, psycho-physiological peculiarities.